Әдебиятлар

1. Әбдирахманов О. Теңиз толы, ай жарық. // «Әмиўдәрья» журналы, 2023. №5-6.
2. Галина М.С. Авторская интерпретация универсального мифа (Жанр «фэнтези» и женщины-писательницы) // Общественные науки и современность. 1998. № 6.
3. Карелин А. Классики. Предтечи фэнтези. URL: http://mirf.ru/Articles/art285.htm
4. Ковтун Е.Н. Поэтика необычайного: художественные миры фантастики, сказки, утопии, притчи и мифа (на материале европейской литературы первой половины XX века). -М.: 1999.
5. Қуранов Д., Мамажанов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: «Академнашр», 2010.
6. Осипов А.Н. Фэнтези // Он же. Фантастика от «А» до «Я»: краткий энцикл. справочник. -М.: 1999.
7. Насриддинов Д. Фэнтези генезиси ва унинг илмий талқини. - // Илмий ахборотнома. 2020. №6.
8. Ҳамдамов У. Жаҳон адабиёти: Модернизм ва постмодернизм. –Тошкент: «Академнашр», 2020.

РЕЗЮМЕ. Мақолада фэнтези жанри назарияси, унда генезиси, замонавий адабиёт вакиллари сезиларли даражада ижод қилиб келиши ва пайдо бўлиши манбалари, шаклланиш босқишлари, ривожланиш тарихи сўз этилган. Бул жанрнинг XXI аср қорақалпоқ адабиётида О.Абдирахманов ижодида пайдо бўлиши ҳақида баён қилинади.

РЕЗЮМЕ. В статье рассказывается о теории, генезисе жанра фэнтези, источниках значительного творчества и возникновения представителей современной мировой литературы, этапах становления, истории развития. Появление этого жанра в каракалпакской литературе XXI века описывается в творчестве О.Абдирахманова.

SUMMARY. The article discusses the theory and genesis of the fantasy genre, the sources of significant creativity and emergence of representatives of modern world literature, the stages of its formation, and the history of its development. The emergence of this genre in Karakalpak literature of the 21st century is described in the work of O. Abdirakhmanov.

АБАЙ ИЛИМИНДЕГИ ТУТАСЛЫҚ: АҚЫЛЛЫ ҚАРА ҚЫЛДЫ ҚЫРЫҚҚА БӨЛМЕК

А.Б.Салқынбай – *филология илимлериниң докторы, профессор*
Әл-Фараби атындағы Қазақ миллий университети

Таянч сўзлар: тюркология, миллий қадирёт, қозоқ тилшунослиги, семантика, тил ва маданият, миллий код, семантик аспект, компонент.

Ключевые слова: тюркология, национальная ценность, казахское языкознание, семантика, язык и культура, национальный код, семантический аспект, компонент.

Key words: Turkology, national value, Kazakh linguistics, semantics, language and culture, national code, semantic aspect, component.

Кирисиў. Қазақ миллий дүньятаныўының негизги бийиги де, тыңы да, дилиниң мазмуны да - СӨЗ. Қазақ ойының жемиси – ҳасыл сөзинде. Усындай ойдың жемисин, қунлылықлардың дерегин де, керегин де табатуғын ең адастырмайтуғын түп қазық - Абай шығармалары. «Абай әлеми бизди жети түнде адастырмас Темирқазық». Бир айрықшалығы Абай мақсети де, әрманы да «тек бир ғана миллет сақлайтуғын байлықлар емес, пүткил адамзат сақлайтуғын байлықлар» [1.5].

Уллы Даланың қақ ортасын еркин жайлаған қазақ арасынан шыққан Абайдай уллы данышпан «адамзаттың бәрин сүйиў» туўралы әжайып уллы ой айта алса, бул да қазақ дүньятаныўының бир көриниси деп ойлаймыз.

Бул – энергетикалық кеңисликте тил арқалы сақланған халықлық болмыс питим. Бул - қазақ миллетиниң жан дүньясында тербелип, узақ тәжирийбе арқалы ретленген, жыйнақланған илим системасы.

Бул - қазақ миллетниң өмир тиришилигиндеги көрген жақсылығы менен қыйыншылығынан, мың өлип, мың тирилген турмыс тәғдиринен, тәбият сырларын терең таныған танымынан, ыссылығына күйип, суўығына тоңа жүрип жыйнап-тергени. Өзин таный жүрип, өзгени өзи арқалы сезине жүрип, әлем менен бирлигин түйсинген, сөйтип жаратылыс пенен әлемдеги уллы үнлесликти өзиниң санасы арқалы өткизип түйгени. Усы илим системасы Абай шығармаларына илгек болды, диңгек болды.

Изертлениўи менен усылы. Абай шығармаларын когнитивлик-дискурслық бағытта үйрене отырып, оның қурылысындағы системалы билимди, ойлы пикирди, мықлы исенимди таныймыз. Бүгингидей мағлыўмат ағынында Абайдай дананы туўғызған - дана ойларды, санадағы турақлылықты, миллий қунлылықларды баҳалаўды ядымызда сақлап, өмир жолымызда уқсата пайдаланыў зәрүр деп, ойымызды өрислеткимиз келеди.

Миллий өзиншелик сана – миллий сананың өзеги, негизи. Ол адамның руўхыный ҳәм экономикалық-сиясий өмиринде өзин-өзи анықлаўы ушын зәрүрли баҳалаў қатнаслары менен рационаллы баҳалылықлардың негизги системасы болып ҳәрекет етеди. Миллеттиң өзинше санасы орналасып, раўажланып, өзин-өзи таныўы, көбинесе, руўхый мәденияттың баҳаланыўы арқалы танылады. Оның айырмашылықлары: тили, дини, тарийхы, яды, салт-дәстүри, ортақ ата-бабалар мифи, миллий минези, халықлық және кәсиплик өнери т.б. Миллий өзлик, сана, этникалық психологияда қурамалы қубылыс ретинде қарастырылады. Миллий бирдейлик – миллеттиң өз қунлылықларын, мақсети менен мүддәәсин баҳалаў арқалы айқынланады. Яғный миллий бирдейлик өз халқының өткен тарийхын, ата-тегин, миллий идеясын, болажағын, дүньялық шерикликте алатуғын орнын билиў ҳәм бүгинги урпақ бойындағы ўатансүйиўшилик, миллий мақтаныш, өз қәдир-қымбаты менен ўазыйпасын сезиниўи арқалы көринеди.

Абай дөретиўшилиги Қазақ әдебияты теориясы менен тарийхында Б.Кенжебаев, Қ.Жумалиев, М.Қаратаев, Р.Нурғалиев, З.Қабдолов, З.Ахметов, М.Базарбаев, Ж.Ысмағулов, М.Жолдасбеков, Р.Сыздық, М.Мырзахметов, Ж.Дәдебаев, Т.Журтбай, Т.Шапай сыяқлы илимпазлардың мийнетлеринде ҳәр түрли бағытта изертленди.

Профессор Ж.Дәдебаев «Абайдың шайырлық дүньятаныўы» атлы мақаласында: «Абай – дүньялық шайырлық өнердиң бийик шыңы. Абайдың поэзиясы да, қара сөзлери де қазақ әдебий тилиниң көркемлик-эстетикалық байлығын, қазақтың адамгершилик, социаллық, философиялық ойларының сағаларын толық қамтыў менен бирге оларды раўажландырып, жаңа шоққыға көтереди. Абайдың сөз өнериндеги классикалық үлгиси, философиялық ойлары миллий ойлаў шеңберине көтерилген ойлы қазақтың бәриниң де жанына шыпа, жүрегине жыллы», - деп жазады [15:40]. Бул кейинги дәўирдеги илимий изертлеўлердиң ишиндеги жазылған жоқары баҳа деп ойлаймыз.

Абай дөретиўшилигин тереңнен изертлеген академик Р.Сыздық «Абайдың сөз өрнеги» атлы изертлеў мийнетинде «Поэтикалық тексттиң лексикасын (сөзлик байлығын) изертлеў дегенимиз белгили бир мәнилик, стильлик жүк арқалаған қолланыўларды айтыў болады. Бунда алды менен шайырдың сөз таңлаў шеберлигине нәзер аўдарылады. Сөз таңлаўдың өзин еки тараўдан излеў керек. Бири – қосық текстинде гезлесетуғын сөзлердиң сол қосықтың мазмунына, темасына қатнаслы алыныўы, екиншиси – көркемлик, яғный эстетикалық-стильлик мақсет пенен белгили бир сөзлерди таңлап жумсаўы» [https://abaialemi.kz/post/view?id=407]. Демек, Абай қосықларының эстетикалық талғамындағы миллий нағышты саралап, миллий дүньятаныўға тийкарланған ойдың өрисин, соның нәтийжесинде изгилик муратлар шыңына жеткенин таныи, баҳалаўға умтыламыз.

Классификация менен нәтийже. Қазақ мәдениятындағы Абайдың орны бөлек, әҳмийети айрықша. Ҳәр сөзинде түйдек-түйдек ой билдирген, қай заманда да ескирмейтуғын, мәниси терең, баҳалы сөз айтқан Абайдай ойшылдың баслы айырмашылығы – СӨЗиниң – қазақтың миллий кодына айналыўында. Абай сөзи қазақ дүньятаныўының жыйнағы ретинде жумырланып, тыянақланып, миллий болмыс пенен минездиң айнасындай, миллий мәдений кодымыздың тужырымлы негизине айналған. Булай деўимиздиң мәниси бар.

Илимде жеке тулғаның тарийхтағы орны, тарийхын өзгертиўдеги роли туўралы жазылған илимий изертлеўлер баршылық. Тарийхтың философиялық мәселелерин изертлеўши илимпазлар оның эволюциялық және революциялық раўажланыў формаларына бөлинетуғынын да айтқан. Жәмийеттиң раўажланыў шараятында шахстың активлигиниң ролиде ҳәр түрли көринис береди. Шахстың сиясий активлиги белгили класстың, миллетлердиң, социаллық топарлардың мақсетлерин орынлаўға бағытланып, табыслы болыўы ушын бар күш-жигерин, билими менен өмирлик тәжирийбесин пайдаланады. Ондай шахслар жәмийеттиң эволюциялық я революциялық раўажланыўының тиккелей қатнасыўшысы болып, өзиниң активлигин танытыў арқалы тарийхый ўақыялардың қаҳарманына, ҳәтте ғайраткерине де айналыўы мүмкин. Жәмийеттиң эволюциялық раўажланыўында материаллық және руўхый мәдeният тараўында да үлкен жетискенликлерге қол жеткизиледи. Бундай жетискенлик миллий, ҳәтте адамзатлық қунлылықлар дәрежесине де жетиўи мүмкин. Адамзат баласына тән болған улыўмалық зәрүрликлердиң бири, оны қанаатландырыўға тийкарланған уллы мақсетлер саналады. Заманына қарай адамы десек те, заманнан алда жүретуғын, адамзаттың келешегин ойлайтуғын дара туўған ойшыллар усындай уллы қунлылықлар туўралы толғанады. Биз, Абайдай қазақтан шыққан тулғаны усылай баҳалаймыз.

Абай поэзиясы туўралы профессор Б.Кенжебаев былай деп толғаныпты: «Абай сиясий-социаллық лирикасының бир қатарында оқыўшыға дүнья, жаратылыс, жәмийетлик турмыс, заман, күнделикли тиришилик жөнинде, өмир, өлим, жаслық, кекселик, әдиллик, жаўызлық, дослық, қаслық жөнинде, адамның қәсийети, жәмийетлик миннети, минез-қулқы, мийнет, өнер, билим, дин, илим, тәлим-тәрбия жөнинде белсенди үгит, нәсият сөйлейди, ақыл, кеңес береди, терең, философиялық ой, түйин, сезиниў, шешим айтады. Бул ретте шайыр - жалынлы үгитши, асқан ақылгөй, үлкен философ» [20].

Абайды жеке тулға ретинде қәлиплестирген социаллық жағдайдың үш түрли басқышын атап өтиўге болады:

Абайды қоршаған микро орталық: от басы менен заманласлары;

Абайды қоршаған үлкен орталық: класслық, кәсибий айырмашылық;

Абай өмир сүрген социаллық система, тарийхый дәўир.

Адам дүньяға келген ўақыттан баслап киретуғын социаллық орталықтың пүткил қурамалы системасы тулғаның минезин, дилин, танымын кем-кем қәлиплестиреди. Қоршаған орталық жеке тулғаға өзиниң нормалары менен баҳалықларын, үрп-әдетлери менен дәстүрлерин, көзқараслары менен қағыйдаларын усынады. «Тулға» социаллық ортаның баҳалықларын меңгериў арқалы тарийхтың өзине тән субъектисине айналады, тарийхый процессте жасамалы күшке айналыў мүмкиншилигин алады.

Экзистенциализм философиясының ўәкиллери тулғаның социаллық орталықтың қунлылықлары менен нормаларына, ғәрезсизлигине қарсы болыў мүмкиншилигин де алға тартады. Экзистенциалистердиң пикиринше, социаллық орталықтың белгили бир системасына, әсиресе класслық және миллий системаға кириўи жеке тулғаның дөретиўшилик белсендилигиниң раўажланыўына зиянлы тәсир етеди. Жеке тулға бундай жағдайда өзиниң шын болмысынан, өзиниң жеке «Мененен», өзиниң бирдейлигинен айырылады. Тек тарийхый тулғалар ғана шын тарийхый ўақыялардың шырмаўынан шығып, өзи тарийх қаҳарманы ғана болып қоймай, соның менен бирге оның жасаўшы ҳәм қозғаўшы кушине де айнала алады. Сөйтип жәмийетлик сананы қәлиплестириў ушын жол көрсетеди, бағыт-бағдарын айқынластырады. Абай - усындай тулға саналады. Абай өзи енген социаллық ортаның жәмийетлик қатнасларының барлық байлығын бойына сиңире отырып, процесстиң жасалма кушине айналады. Қазақ жәмийетуғының, қазақ дүньятаныўының қунлылықлары Абайдың дүньятаныўына, оның ишки раўажланыў қайнар көзине айналды, ал Абай-Тулғаның өзи кем-кем өзгеше және қайталанбас «Менге» айналды.

Абай «Қартайдық, қайғы ойладық, уйқы сергек» атлы қосығын 1886-жылы жазыпты. Аўа, 40-тың үстуғыне жаңа шыққан Абай «Қартайдық, қайғы ойладық, уйқы сергек, Ашыўың - ашыған уў, ойың – кермек» десе, оның жәмийеттеги улыўма қубылыслар

менен адамгершилик қунлылықларды баҳалаўының өзинше бир шегин танытқаны болса керек. Ишки өксик пенен жүректеги уўайым, қайғы ойлантты, уйқы қашырды. Ашыўланайын десе – ол кимге керек, оның ашыўын басар ким бар, қай жәмийет ашыўының мәнисин түсинип, жөнин билип атыр? Соннан соң да ашыўдың өзи «ашыған уў», ойың – кермек. Өзи өмир сүрген жәмийеттеги шынлық пенен қабылланған қунлылықларды билип, соның ортасында өмир сүре отырып, оған сын көзи менен қараў, өзинше жеке ойын, пикирин билдириў, сол тиришиликтиң шегин биле отырып, баҳалаў тән деп түсиндик бул қосық қатарларынан.

Абайдың қабыллаўы менен баҳалаўы – көпке тән емес. Ҳәтте оқығанларға да, билимлилердиң көбине де бул баҳалаўдың бийиги қол жетпестей. Ҳәзир де солай болып қалып отыр, солай болып қала береди де. Уллылықтың өз бийиги бар. Артықмашылығы да усында. Бүгин Абай баҳалаўы – қазақ халқының руўхый қунлылығына, руўхый бийигине айналған. Бул - қубылыс, оның айрықшалығы, айырмашылығы - жәмийетлик сананың көтерилиўине жасаған тәсиринде, шын тиришиликтиң анық бетуғын айнадай етип көрсете отырып, оны жақсартыўдың, тазалаўдың жолын көрсетиўинде.

Абай ушын социаллық орталықтың тәсири кем, «Муңласарға киси жоқ сөзди уғарлық». 50 жас – ердиң жасына еле келмеген шайыр «қартайдық, қайғы ойладық, уйқы сергек» дейди. Яки Абай менен жәмийет арасында ишки қайшылық бар екени анық қосықта. Екеўи еки түрли жағдайда. Ойлаўы ҳәр түрли. Шайырдың ишки муңын шағатуғын, кеўилин көтеретуғын, сөзин уғатуғын адамы жоқ. Аўа, аўа ... әңгиме айтар адам бар, Шайырдың ишки жан сырын, ишки муңын түсинер билими менен бийлиги жетер киси жоқ. Ҳақыйқатында, усы тарийхый шынлықта жәмийет пенен бирге өмир сүрип отырған тулға болғанлықтан, ол да жәмийеттиң ағзасы. Жәмийеттиң өзи жеке тулғаны тәрбиялап шығарды, тулға сол жәмийетти раўажландырыўшы ретуғынде хызмет етеди.

Тулға ретуғынде Абай өзи бирге өмир сүрип отырған социаллық орталықтың жәмийетлик қатнасларының барлық жақсылығын да жаманлығын да, дурысын да бурысын да биледи. Еситип емес, көрип биледи. Сол жәмийеттеги барлық тарийхый жағдайларды анық билетуғынлықтан да, бары менен жоғын терең түсинетуғынлықтан да, келешектиң жасалма кушыне айналады. Адамзат ушын тиришиликтиң өзи - дәўлет. Тиршиликтиң баслы қайнар күши - қозғалыс. Абай тарийхый процессте өзиниң шайырлығы менен, сөз патшалығының қудиретуғын пайдалана отырып, жәмийетке ой таслайды: «Жас қартаймақ, жоқ туўмақ, туўған өлмек, тәғдир жоқ өткен өмир қайта келмек». Дүнья жаратылысының нызамлығын қосықтың бир жолына сыйғызыў – бул Абайдың қолынан келген қудирет. Бүгинги жас қартаяды – рас, бүгин жоқ нәрсе (адам) ертең туўылады, болады - рас; туўылған нәрсе (адам) күни келгенде жоқ болады – рас. Бүгинги бар нәрсеге мәс болыў, қызық көриў – бәри из-түзсиз жоғалады. Мәниссиз.

Ал мәнисли нәрсе бар ма, тиришиликте? «Бар» дейди шайырлық ақыл. Ол - өнерли болыў. Ҳадал мийнет етиў. Ал өнер - өлмек емес.

Басқан изиң артта қалып, өшип қалмаўды ойлаймыз ба? Өзгермели өмирде «бир қудайдан басқаның бәри өзгермек». Сол өзгермелиде өз белгиңди, өз изиңди қалдырыўды ойлаў ушын Ер иси керек. Абай ақылына ериў, бойды жеңиў – усы Ердиң иси. Абай Ер исин салыстыра отырып баҳалайды.

Баҳалаў ушын субъект керек, субъекттиң ҳәрекети керек. Абайда буның екеўи де бар. Қосық жолларында субъект «ериншек», «жаманлар», «наданлар» сыяқлы затласқан келбетликлер арқалы бериледи. Ериншектиң жалқаўлығы, жаманлардың ҳадал мийнет етпеўи, урлық, сумлық жасаўы, қуры бийкарлық пенен күн өткизиўи, ақылдың, әкениң сөзине ермеўи, шынлыққа исенбей, жоққа исениў, ақылды қулаққа илмеў т.б. ҳәрекетлери дизиледи.

Сыртқы дүньялық затлар менен қубылысларға, адамлардың ҳәр түрли ҳәрекетлерине мәни бериўи менен оған кеўили толмаўы, шайырлық қәбилети менен адамгершилик талап дәрежеси оны философиялық талғамларға жеткизеди. Бул қуры дидактика емес, ақыл айтыў емес, күнделикли көз алдында өтип атырған әдилсизликтен түйгени. «Урлық жасап, қуўлығымды арттырдым деп көлбең қаққаны менен, ҳарамлықтан жаманлық көрмей қалмайды». Өйткени «Мың күн сынбас, бир күни сынар шөлмек».

Рас сөздиң қәсийетуғын билип, жоққа емес, шынға исениў, ақыллының, әкениң, билимлиниң сөзине исениў – әлбетте, үлкен бир ақыллы болмаса, айрықша қәсийетти қәжетететуғын факторлар болмас. Солай да жәмийетти қоршаған наданлық күши адам баласының ишки раўажланыўын тежеп, «адамзат таныған тиришиликтиң негизин» таныўға мүмкиншилик бермейди. Бул қәсийет тек бир этносқа, я бир халыққа ғана тән деўге болмайтуғыны тағы рас. Изгиликтен ада, бендеге тән қәсийетлер ғой бул.

Ақыллы қара қылды қырыққа бөлмек,
Ҳәр нәрсеге өзиндей баха бермек, -

деген толғаўы тоқсан ой талғамының мәниси айрықша. «Қара қылды қақ жарыў» фразеологиялық сөз дизбегиниң «әдиллигин айтыў» мәниси миллий дүньятаныўда бурыннан қәлиплескен. Әдил бийлик айтатуғын кисиге берилетуғын ең жоқарғы мақтаў сөз «қара қылды қақ жарған бий».

«Қара қылды қақ жарыў» сөзиниң мәнисин анықлар болсақ, «қақ жарыў» - дәл ортасынан екиге бөлиў деп таллар едик. Тилимизде «қақ басынан бир бериў», «қақ ортасына кирип барыў» т.б. сыяқлы турақлы сөз дизбеклери белсенди қолланылады. Ал Абай усы қара қылды жартысынан екиге бөлиў түсинигине жаңадан өзгеше мәни енгизеди. «Қара қылды қырыққа бөлмек» түсиниги арқалы халық дүньятаныўы екиге бөлиўди ескертсе, Абай оны қырыққа бөлиўди айтады. Адамлардың қарым-қатнасындағы әдилликти терең баҳалап, оның қунлылығына айрықша мәни берген Абай данышпан. «Ҳәр нәрсеге өзиндей баха бермек» деп, өзиңе қалай жақсы болатуғынын кеўил менен саралап, өзгеге де солай жақсы болыўын қәлеў - әдил болыўдың баслы бир қыры. Бул ақылдың иси. Қара қылды қырыққа бөлип, әдиллик орнатыў ушын кисиге ең биринши ақыллы болыў керек.

Әдиллик түсинигиниң социаллық мәни терең,

моральлық қунлылығы жоқары. Әдиллик, бир жағынан, жәмийетлик қатнаслардан көринсе, екинши жағынан, жеке адамның социаллық қатнасларды бахалаўдағы белгили бир қәбилетуғын де анықлайды. Гез келген миллий дүньятаныўда «әдил», «әдиллик» изгиликтиң оғада әҳмийетли түсиниги болып есапланады. Тил мәдениятларының уқсаслығы көз қарасынан адам санасы меңгерген негизги изгиликтиң бири - әдиллик феномени. Усы тәрепинен алғанда, «әдиллик» түсиниги - антропологиялық лингвистика менен лингвомәдениyттаныў илимине сәйкес раўажланған психикалық бирликлердиң ең бир сыпатлы айрықша көриниси. Тиллик сананың этикалық-эстетикалық зәрүрликлерине бағдарланған жоқары руўхый қунлылықларға жетелейтуғын «мухаббат», «бахыт», «сулыўлық» сияқлы жоқары түсиниклердиң ишинде «әдиллик» түсиниги де бар. «Әдил», «әдиллик», «әдалатлық» социаллық және искерлик белсендиликтиң көрсеткишлери ретуғынде хызмет етеди.

Қазақ тилиндеги усы түсиникти анықлайтуғын *«әдил болыў», «әдиллик жасаў», «әдиллик орнатыў», «әдалатлы болыў»* т.б. сөз дизбеклери бар. Атаманың терең семантикалық қурылысында «әдилликтиң» болыўы өзинен-өзи болатуғын тәбийғый процесс емес, яки ағаштың өсиўи, оның жапырағының болыўы, фотосинтез қубылысының болыўы, жапырағының түсиниң жасыл болып, оның гүзде сарғайыўы сыяқлы тәбийғый қәлип емес, ол жеке тулғаның жасайтуғын, орнататуғын, болғызатуғын иси. «Әдил болыў», «әдиллик жасаў», негизинен, субъективли ҳәрекет, сонлықтан жеке адамның бойындағы изгилик қәсийетлердиң болыўы менен ямаса болмаўы менен, жуўаплылық яки жуўапсызлық пенен тутасып атыр. Қара қылды қырыққа бөлип, әдиллик жасаў ақыллының иси болыўы усыдан.

Жуўмақ. Абай «әдиллик» түсинигин бахалықлар иерарахиясында дәслепкилердиң қатарына қойған. Бул - шайырдың «әдиллик» түсинигине енгизген өзиншелик философиялық устамы. Ақыллы қара қылды қырыққа бөлмек, Ҳәр нәрсеге өзиндей баха бериў, - деген қатарлардағы сөз салмағы, сөз құдирети «ақыллы» түсинигине тиккелей қатнаслы. Ақыллы адам ғана ҳәр нәрсеге өзиндей баха бере алады дейди шайыр жуўмағы.

Абай философиясының тереңлиги усында жатыр. Қара қылды қырыққа бөлип, әдиллик жасай алсаң, ҳәр нәрсени өзиңдей бахаласаң, оның тәрезиси де, қазысы да - өз бойында. Жүрегиңниң таза болып, уйқыңның тыныш болыўы да усы әдил бола алыўдан.

Жуўмақлап айтқанда, миллеттиң ишки рухый мәдениятындағы, руўхый болмысындағы бирдейлик пенен тутаслық - гез келген халықтың қунлылығы. Демек Абай сабағы - миллетимиздиң билими менен тутас руўхый болмысының баслы негизлериниң бири.

Әдебиятлар

1. Абай – рухани реформатор. / Қасым-Жомарт Тоқаев. Егемен қазақстан газеті: 10 тамыз, 2020.
2. Абай тілі сөздігі. –Алматы: «Өнер», 2011. 616-б.
3. Абай шығармаларындағы терең ой. Серіков Қуаныш. [Электронды ресурс] Сілтеме https://alashdin.kz/2021/09/abaj-shygarmalaryndagy-teren-oj.
4. Абай энциклопедиясы. - Алматы: 1995. 472-б.
5. Абай. Шығармаларының академиялық толық жинағы. Екінші том. Поэмалар, қара сөздер мен хаттар, музыкалық шығармалары. – Алматы: 2020.
6. Абай. Шығармаларының академиялық толық жинағы. Үш томдық. – Алматы: 2020. Т.1. 627-б.
7. Абай. Шығармаларының академиялық толық жинағы. Үш томдық. – Алматы: 2020. Т. 2. 524-б.
8. Абай. Шығармаларының академиялық толық жинағы. Үш томдық. – Алматы: 2020. Т. 3. 482-б.
9. Абай. Екі томдық шығармалар жинағы. Өлеңдер мен аудармалар, поэмалар, қара сөздер. – Алматы: «Жазушы». 1995. Т. 2. 379-б.
10. Баймұханбетова Б. Абай және Шәкәрім шығармалары тіліндегі тілдік дәстүр жалғастығы (когнитивтік аспектіде): филол. ғылымд. канд.... дис. автореф. – Астана: 2009. 24-б.
11. Байтұрсынұлы А. Таңдамалы шығармалары. -Алматы.: Қазақ университеті. 2022. Т. 2. 676-б.
12. Бөкейхан Ә.Н. Шығармаларының 7 томдық толық жинағы. Полное собрание сочинений в 7 томах. – Астана: «Сарыарқа» БҮ, 2010. 560 б.- V том.
13. Дәдебаев Ж. Абай ілімі жүйесіндегі концепциялар туралы. /Монографиялық жинақ. –Алматы: 2022.
14. Дәдебаев Ж. Абай ілімі. Оқу құралы. 2023. 266-б.
15. Дәдебаев Ж. Абайдың ақындық дүниетанымы. /Абай-Шәкәрім. Ұжымдық монография. –Алматы: 2012. 40-б.
16. Дәдебаев Ж. Абайдың антропологизмі. Абайтану. Таңдамалы еңбектер. Т. 10. – Алматы: 2016. 269-б.
17. Жанұзақ. Т. Қазақ есімдерінің анықтамалығы. – Алматы: «Арыс», 2009. 552-б.
18. Жұбанов Қ. Абай – қазақ әдебиетінің классигі. // «Абайтану. Таңдамалы еңбектер». I том. –Алматы: Қазақ университеті, 2015. 189-213-б.
19. Жұртбай Т. Ол боламын демеңдер... (Абайдың өмірі мен шығармашылығы туралы зерттеулер). Нұр-Сұлтан: «Алашорда қоғамдық қоры», 2021. 584-б.
20. Кенжебаев Б. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері (Мақалалар жинағы). - Алматы: «Ғылым», 1973.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада шоир Абайнинг қозоқ халқининг дунёқараши ва миллий маданиётига оид фалсафий фикрлари ҳақида айтилган.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается философские взгляды знаменитого поэта Абай носителями национальной культуры и картина мира казахского народа.

SUMMARY. The article examines the philosophical views of the famous poet Abai as carriers of national culture and the worldview of the Kazakh people.